

sem še našel medličnimi nizkimi hrami zidovje in razvaline starodavnega časa, ko so Franki ta kraj si podjarmili in tukaj cerkve zidali v lepem gotičkem zlogu. Po mestu gredé se naravnost v veliko cerkvo podam pregledavat nje zlog in starovine; al ostermel sem viditi le samo zmes! Zdelo se mi je, da sedanje ljudstvo ne vé drugače pačiti starih cerkev, kakor da tu ali tam v kakšnem kotu novo luknjo dodela brez slehernega zmisla. Če bi ne stala še stebra, ktera cerkvene dilje podpirata s svojimi križem popletanimi vejicami, in nekaj podolgastih okinj, ne bi človek mogel spoznati dela iz 1042. leta.¹⁾ Na tleh se zapazijo kamni iz 15. in 16. stoletja večidel že oglojeni. Ravno tako se še najde v drugi cerkvi snežne matere Božje v stranski kapelici dvojni stol z umetnimi vrezki, na katerih je leto 1514 in imeni „Fridericus & Leonore“; najberže je ta stol ostanek meniških stolov (Chorstühle) bivšega samostana avguštinskega.

Več kaj spomina vrednega se komaj najde. Kar sem drugod zapazil, so imena sél nekdanjega bivanja Slovencev v teh krajih.

Tukaj Vam nekoliko takošnih pošljem, ktere se nahajajo v starih admontskih urbarskih bukvah, in obširno v Muharjevi štirski zgodovini. — V okrajni sv. Gala je potok „Laussachbach“ (Lusach). Po razlagi ostroumnega Benfeya²⁾ bi bila korenina imena „Luzach“ sansk. rúg = brechen. Sansk. oblika rúg je podobna gerški = λυγ v besedi λυγρός, α, ov, = leiderregend. Dalje pomeni v sanskritu korenika vrák = zerbrechen, zerspalten s prefiksom vi = δι = zer, potem ῥάκος τὸ = zerbrochenes, zerrisenes, Lücke, Loch, latinski: lacus, palus; starosl. λογχα (luža) Sumpf. — Zastran te oblike primeri posebne imena Lužnik in Lužar tukajšnjih prebivavcov. Ravno tako je sedanji „Gleiming“ v okrajni Haus nekdanji Glibenich = gljebnik, kakor spričuje starosl. oblika Глѣбнѣж = luto in haereo³⁾, Глина = πηλός, argilla = weisse Thonerde.⁴⁾ Ako se v besedi gljebnik l v prvo-tečno r spremeni, dobimo Grēbnik = Gröbnig, ktera beseda to pomeni, kar Gljebnik. Besed na sufiks ik imamo mnogo v slovenskem jeziku, na priliko: dobrotnik, kolednik, čbelnik, ribnik itd. Planino pri admontskem Halu proti avstrijanskemu imenujejo tukaj Polane, ktera beseda ima vendar le močno slovensk glas; to poterjujejo Poljane ob Kopi in ljubljansko predmestje Poljane. Tudi v imenih krajev, kot Friesach (brezje), Frodniz = Uroudnitz (Frenz) pri starem tergu, Piscovesdorf (zdaj Büschendorf) najdemo čisto slovenske korenike. Sedanji Irding se nahaja v admontskih urbarskih knjigah s slovensko obliko Idenich, parochia Jedenike, Schlading = Slaben.

Ker pa etimologične preizkave pri naših učenih le malo veljavnost imajo, ako jih historiska resnica ne razjasni, naj torej nekaj spomnim, kar bo dokaz mojih etimologičskih sporočil. V starem rokopisu 12. stoletja se bere,⁵⁾ da je nek plemenit Slovenec pri sv. Mihelu nad Ljubnem (Leoben) kapelico sv. Valpurga sozidal: „Ex nobili prosapia ortus Trizislaw cum uxore sua Zlawa eandem ecclesiam in honorem S. Walpurgis in praedio hic fundaverunt.“ (Muhar II. 27. Anmerkung).

Torej zgodovinsko gotovo je, da Slovenci so zgornjo in spodnjo Avstrijansko in Norikum do 9. stoletja v svoji oblasti imeli, kjer se še takšni ostanki slovenskih plemenitašev ob začetku 12. stoletja nahajajo.

Vprašal bi me pa kdo sedaj: kako je mogoče, da so Slovenci iz teh krajev do zadnjega vsi zginili in kdaj? — Navadno je sicer, da preseljevalci svoj jezik sčasoma v novi deželi zgubijo, kamor se preselijo; pa tako se ni

zgodilo takrat, ko so Franki med Slovence prišli. — Stiska spredej od Frankov, zadej od Obrov je prisilila, da so Slovenci svoje šege in jezik pomešali ali pa v druge kraje pobegnuli, kjer so zopet svoje bratce našli, s kterimi so se združili. Drugi pa, kteri so med Franki zaostali, so bili prisiljeni si nemški jezik priobčiti in se celó ponemčiti. Karol véliki je med Slovence Bavarov naselil in v njih dežele nemške grofe na oskerb poslal,¹⁾ kteri so jim zadnjo trohico svobode odvzeli. Enaka osoda je tudi polabske Slovence zadela. Vzrok ponemčenja pri teh in onih je, kakor Henning piše, huda strast Nemca do Slovencev: „Man hat nach etmaliger Ueberwältigung die Wenden so tief heruntergeworfen, dass man sie fast für unehrlich erklärt, sie von allen Zünften ausschliesst, — damit sie nicht wieder emporsteigen möchten“ itd.²⁾ Kadaj so Slovenci iz pal-tavske in aneske doline (Palten- und Ennstal) zginili, bi menda sledeče čertice dokazale, ktere nam osnovansk list (Stiftungsurkunde) admontskega samostana v pretres podeli; te so: „silvam, quam habuerat ex septemtrionali parte anesi fluminis, a Glabachoem silvam versus Wenge et Puchave, Fonestum Ediltschach usque in medium fundum Tradnitze etc.“ Dalje berem v tem rokopisu, da so prvi menihi samo pri Halu in Ardningu nekaj ljudi našli (1074), drugi kraji so bili pusti in divji, dokler je niso marljivi samostanci v prijazne raje spremenili. Po tem ko se je enkrat samostan uredil, je začelo število ljudstva rasti tako, da je v 13. stoletju že 300 pahištev v admontski in 150 v Šent-Galski dolini nastalo. Od te dōbe so pričeli cerkve zidati in ljudstvo bolj podučevati, ktero je bilo temelje sedanjih Nemcov. Pred njimi so pa bili Slovenci po slovenskih holeh (Tauern). Šafařík „Slaw. Alterthümer“ II. 343.

Enrik Rešek.

Ozir po domači.

Bleško jezero, prelepi kraj. *)

Krajnsko nima kraja lepšega, kakor je Bled, in lahko se ta stran meri z marsiktero slovečo v družih deželah. Mirno tiho jezero z bistrimi vodami, krog tistega prijazne trate, sém ter tjé olepšane z belimi hišicami, na sredi obrašen otok s cerkvijo Marije Device, pri kraji na stermi pečini stari blejski grad s svojimi sivimi zidovi, pod gradom pa zopet cerkev farna in premožna vas, na drugi strani tik jezera zdravilne toplice, in zadaj v okolici nižji griči, in v daljavi beli snežniki z veličanskim Triglavom: tacega pogleda, in tolicih lepotij skupaj zbranih ni lahko najti.

Prelepi kraj je zgodaj vabil ljudi na-se, in pravljica govori, da je še v paganskih časih na otoku stal tempelj nekega božanstva; to pa je gotovo, da je bil mični otok zeló zgodaj posvečen Božji Materi. Iz pisem se vé, da nekoliko potem, kar je cesar Henrik II. blejski grad v dar dal Briksenski škofji leta 1004, je bila po korarjih in ljudstvu na jezeru kapelica postavljena v čast Marije Device, in da je ondi stanoval mašnik, ki se je prošt imenoval; tak prošt, Henrik po imenu, se nahaja že leta 1238. Iz te okolišine izvira tudi ime proštija, ki še zdaj ni pozabljeno. Cerkvica je bila pozneje prezidana v gotičski šegi, in ljubljanski škof Sigismund Lamberg jo je posvetil leta 1465; sedanja cerkev pa je bila sozidana leta 1699, bolj v novi podobi, in zvonik stoji posebej. V altarih so dobro izobražene podobe, in v zakladnicah bogate mašne oblačila; tudi je cerkev sploh dobro previdena s premoženjem. Razun cerkve je na otoku še stanovališče duhovno in hišica nekdanjega puščavnika. Spomina vredno je, kako je leta 1813 blejsko ženstvo ubranilo, da francozki davkar ni oropal cerkve in podobe Marije Device na jezeru. Vsi čolni

¹⁾ Glej Muhars „Steierm. Geschichte“ III. str. 150. ²⁾ Glej Benfey „Griech. Wurzellex.“ II. 16. ³⁾ Glej Benfey „Griech. Wurzellex.“ II. 119. ⁴⁾ Miklosić „Lex. ling. slov. vet. dial.“ ⁵⁾ „Admonter Saalbuch“ III. 146. Pis.

¹⁾ Glej Linhart „Geschichte Krains“ II. 174 — 177. ²⁾ Glej „Miklosić „Slawische Bibliothek“ II. 115. Pis.

*) Iz Hitzingerjevega „Koledarja“ za pokušnjo.

so bili pobrani, in k otoku odpeljani, in ko se je davkar na malem čolniku približal, mu je šlo ženstvo neprestrašeno s čolni naproti, in ga je odvernilo.

Grad na visoki pečini je že stal, ko je gospodstvo bilo dano Briksenskem škofu Albuinu leta 1004; bil je potem sedež grajšakov ali oskerbnikov vsega gospodstva; leta 1511 se je razsul v potresu, in je bil po tem v novo sozidan. Zdaj je grajšina v posestvu svetnega gospoda. Cerkev sv. Martina, ki stoji pod gradom, je bila farna že leta 1514.

Kar je pa razun lepega kraja v stanu ljudi blizu vabiti, so toplice, dolgo premalo čislane, zdaj pa bolj oskerbovane. Zdravilna voda je bila sicer znana že pred dve ali tri sto leti, pa kopališča ni bilo pripravnega, in stanovališča ne pristojnega za mnogo gostov; zdaj je oboje oskerbljeno tako, da ptujcu ni dosti si vošiti boljšega. Studenec je sicer le mlačen, in ni kaj bogato obdarovan s posebnimi gazi ali terdinami; pa ravno zategavoljo je bolj zmožen za nekatere bolezni, ki ne potrebujejo premočne vode. Posebno zdravilna je ta toplica za terde, osušene ude, za stare rane, otekline v kostnih sklepih, ozeblina, terdobe v drobu. Zdaj se je pri jezeru še pohištvo napravilo za ozdravljanje z merzlo vodo. Vse to obeta blejskemu kraju večje poslavljenje in obilniše obiskovanje v prihodnje.

O Reki in njeni okolici.

Spisal J. Bilc.

(Konec.)

Najprej pridemo do nekega mlina, na katerem je pod pervim podom debel črn ris z napisom „Do tukaj je segla voda v jeseni 1852.“ — To jesen — bili so ravno presvitli cesar na Reki — je mnogo dni tako silno deževalo, da so se bregovi Rečine napolnili in kmali je krog in krog vse pod vodo bilo. Voda se je narastla na imenovanem mlinu skoraj do okinj prvega poda. Od tega mlina do papirnice se berzo pride. Pervo, kar zagledaš, je visok dimnik, in kmalo stoji pred teboj cela papirnica, — v vseh obzirih ena izmed prvih avstrijskih papirnic. Zidana je bila leta 1828, in slavna je tudi zato, ker je prva v našem cesarstvu delala papir z mašinami ali papir „brez konca.“

Zad za cerkvijo sv. Vida je mlin, ki ga soparca goni in zraven se tudi pha ječmen itd. Zidan je bil leta 1853.

Razun teh zdaj popisanih tvornic je še mnogo drugih, na priliko: peč, kjer se železo lije, gazometer za mestno svečavo, tkalnica za jadra itd.

Popisal sem ti, dragi bravec, imenitne reške poslopja, — peljem te zdaj iz starega mesta skozi široke vrata proti morju k luki ali ladjostaji. — Pervo, kar zagledaš, je prekrasni vodnjak, ki stoji sred poti. Štiri gorostazni iz kamna sekani možje derže podobo presvetlega našega cesarja na ramah. Pod nogami te podobe so tri oroslanove glave, katerim iz žrela hladna vodica teče. Napravljen je ta vodnjak v spomin prihoda cesarjevega v mesto leta 1853. — Ker že o vodnjakih govorim, omenim, da je malo primorskih mest, ki bi tako dobro vodo imele, kakor ravno Reka. Iz vsakega koticja voda izvira. Koliko bi Teržaščani plačali, da bi take vodice imeli! — Pa pojmo do luke.

Že ko se iz daljine od sv. Matija bližaš mestu, zagledaš na južni strani ladje kot gojzd svoje drevesa v zrak moleti; te ladje so tukaj v zavetji. Terden jéz brani silnim južnim valovom v luko, ki pa ni še popolnoma izdelana. Ladij je v nji vedno obilo, posebno pa zdaj, ko je kupčija jako slaba. Na zgornji strani luke je Jelovškova hiša, v kateri imajo naši verli domorodci čitavnico, ki izdaja od prvega aprila horvaški lepoznavski list „Neven.“

Sprehajališč imamo na Reki dvoje, „školjič“ in pa „elizabetni vert.“ Pervo tako imenovano, ker mu Rečina okoli in okoli teče in sprehajališče je školjiču ali otoku podobno. Drugo pa tako imenovano po presvitli cesarici, ki

se je ravno tisto leto, ko so ta vert naredili, s presvitlim našim cesarjem omožila. — Školjič je prav hladno in prijazno sprehajališče, samo malo premajhno; elizabetni vert bo tudi lep, ko bo drevje dorastlo.

Vernem se zdaj v staro mesto k nekemu staremu oboku, ki ga tukaj po navadi le rimski obok imenujejo (arcus romanus). Ta obok stoji cel in terden v neki ulici blizu cerkve sv. Vida. Da je sila star, se mu vidi po prvem pogledu. Med učenimi je prepir, kaj da bi te stare vrata — ljudstvo ga sploh tako imenuje — biti mogle. Nekteri terdijo, da so slavivne vrata cesarja Klavdija, ko je premagavši Gote na Reko prišel. Tako se bere v nekih latinskih bukvah grofa Ljudevita Marsili-ta (lib. II. str. 75): „Cum imperator Claudius secundus ad ripas hujus fluminis profligaverit Gothos et ex Italia ejecerit imo ipsos insecutus fuerit armata manu per totam Liburniam, triumphavit in Flumine, prout ostendebat lapis fixus in fortalitia versus mare praeferens literas expressivas Claudii secundi Caesaris.“ Poslovenjeno: „Ko je cesar Klavdi Drugi do bregov te reke Gote pripodil in izgnal iz Italije, ter jih z vojsko po Liburnii preganjal, je na Reki slovesen vhod praznoval, kakor je kazal kamen na terdnjavi, na katerem je bil napis proti morju Klavdija drugega cesarja.“ — Drugi možje pa in med temi učeni dr. Kandler dokazujejo iz več uzrokov, da ta obok ni družega ko zlo zlo stare vrata. Naj bo tem kakor hoče, toliko je gotovo, da so vrata iz rimske dôbe.

Rekel sem bil opisovaje šege notranjskih Bistričanov, da se vidi po vseh bistrških gorah temelj nekega zida. Prosil sem tudi, da se bi kdo oglasil, ter nam o tem zidu svoje misli razodel. Al od nobene strani še nismo nič slišali.

Da je to za res zid, sem se prepričal bravši letošnji reški almanah, v katerem je tudi mala topografska karta, ki kaže, kod da se zid steguje. Pravi ta almanah, da se ta zid na mnogih krajih prav dobro pozná, potem pa se zgublja začne. Prepričan sem, da je zid, ki se vidi po bistrških ravninah (tako se neke gore imenujejo, — Hochebene) ravno tisti in da je grublja kamna ostanek kake terdnjave. — Pravijo nekteri, da je ta zid cesar Konstantin († 337 pred Krist.) napraviti dal; al to je iz več uzrokov neverjetno. Prej bi utegnili veljati misel tistih, ki pravijo, da so ta zid Rimci kmalo po puniških vojskah (146 pred Kr.) sozidali, da bi varovali svoje dežele napadov Panoncov in Ilirrov, ki niso bili takrat še popolnoma premagani.

Tudi drugih rimskih ostankov se na Reki ne manjka, ktere pa zdaj ne bom popisoval. Naj bo toliko o starinah dovolj!

Poglejmo zdaj, kaka da je reška okolica. Človek navajen gledati okoli sebe zelene griče, prijazne loge, eveteče doline in s sadnim drevjem zaraščene verte, bo žalosten tû viditi take kamnitne hribe. Na jugu imaš pred seboj sinje morje, za seboj pa bele gore, ki so vse s kamnjem posute. Le tersačka gora ti nekoliko lice zvedri, ker ona je malo bolj obraščena kot druge, in se po vsi pravici lepa imenovati more. Prekrasna cerkev se proti nebu dviguje. Sem romajo iz bližnjih in daljnih krajev pobožne trume že več ko šest sto let. Frančiškani imajo tukaj samostan in prelep vert, na vertu pa uzvišeno mesto, s kterega se deleč na morje do otokov vidi. Vidi se Istra, Kastav, Volovsko, Mošćenice, Lovran ti je bližnji sosed; grobniške gore ti ne dajo dalje na sever gledati in visoke dinariške planine, pod njimi se blišči staro senjsko mesto.

Na drugi strani tersačke gore je pa več ko dve tisoč let stari tersački grad; še se kaže popotniku dolgo pred Krist. po Rimljanih zidani stolp. Imenovali so ga Rimljani „Tersacticum.“ Srednjega veka so bili gospodarji njegovi knezi primorski Frankopani. Zdaj ga ima pa grof Nugent, ki ga popravlja. Ima tukaj zbirko starin iz rimskih in gerških časov in v kapeli sv. Jožefa svoje rodbine grobove.